

SAHNEDE YARATICILIK
(Creativity on Stage)
SPONTANİTE TİYATROSU
Tiyatroda Psikodramanın Kullanımı ve Eğitimde
Spontanite Tiyatrosu Uygulamalarıyla

Deniz Altınay

epsilon®

Deniz Altınay, 1960 yılında Ankara’da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara’da tamamladı. Psikoloji eğitimine 1983 yılında Ankara Üniversitesi DTCF Psikoloji Bölümü’nde başladı ve Gazi Üniversitesi Psikolojik Danışma Bölümü’nden lisans derecesini aldı. O yıllarda başladığı “psikodrama” eğitimini bugüne kadar çeşitli etkinliklerle taşıdı. 1991 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nden Psikolojik Danışma Yüksek Lisans derecesini aldı. Psikodramanın bir uzantısı ve kaynağı olan spontanite tiyatrosu ile uzun yıllar ilgilendi ve devlet tiyatrolarında ve özel tiyatrolarda, “tiyatroda psikodrama” uygulamalarını tanıttı. Türkiye Grup Psikoterapileri Derneği’nde Yönetim Kurulu Üyeliği ve Genel Sekreterlik yaptı. Abdulkadir Özbek, G. Leutz, H. Barz, E. Franzke gibi psikodramatistlerle çalıştı. Türkiye Grup Psikoterapileri Derneğinden psikodrama Co-Therapist diploması, Zerka Moreno’dan Psikodrama Terapist diploması aldı. 1994 yılında Ankara Grup Psikoterapileri Enstitüsü’nün kurucuları arasında yer aldı ve başkanlığını yürüttü. 1997 yılında İstanbul Psikodrama Enstitüsü ve Psikolojik Danışma Merkezi’nin kuruluşunda önemli rol oynadı. Aynı enstitü 2003 yılında İstanbul Uluslararası Zerka Moreno Enstitüsü ismini taşımaya hak kazandı. 1998 yılında “Psikodrama 300 Isınma Oyunu-Temel Teknikler, Yardımcı Teknikler ve Temel Stratejiler” adlı kitabı ve 2000 yılında “Yaşama Dair Çok Şey-Psikodrama El Kitabı” yayınlandı. Bu ilk kitap 4. baskısında 400 ısınma oyununa

ulaşarak ismini değiştirdi. Çeşitli ulusal ve uluslararası platformlara grup yöneticisi ve konferansçı olarak katılımlarda bulundu. 1999 Ekim ayında “İstanbul Playback Theatre”ın kuruluşunu gerçekleştirdi ve çalışmaları başlattı. İstanbul Psikodrama Enstitüsü bünyesinde ocuk psikodraması eğitimlerinin koordinatörlüğünü ve eğiticiliğini yürütmekte ve halen 160’dan fazla ğrencisi olan İstanbul Psikodrama Enstitüsü’nde İspanya, İngiltere, ..., Arjantin ve Amerika’daki psikodrama enstitüleriyle bağlantılı olarak eğitim vermektedir. İngiliz Psikodrama Derneği, Uluslararası Grup Psikoterapileri Derneği üyesidir. şirket Hizmetleri Birimi’nin, Psikodrama ve Tiyatro Birimi’nin ve ocuk Psikodraması Birimi’nin yöneticiliğini yapmakta olan Deniz Alltınay, bireysel psikoterapi ve grup psikoterapisi çalışmalarında bulunmakta ve İstanbul Psikodrama Enstitüsü’nün başkanlığını yürütmektedir.

İstanbul Psikodrama Enstitüsü ve Danışma Merkezi
İstanbul Uluslararası Zerka Moreno Enstitüsü
İstanbul Playback Tiyatrosu
Şakaik Sokak 57/1 Nişantaşı/İSTANBUL
Tel: 0212 232 12 63
GSM :532 213 63 62
e-mail: psikodrama@istpsikodrama.com.tr
web-site: www.istpsikodrama.com.tr

MEDYADA İ.P.İ.

Web: <http://www.istpsikodrama.com.tr>

Facebook : <https://www.facebook.com/groups/psikodrama/>

Twitter: https://twitter.com/IPI_Psikodrama

Youtube: https://www.youtube.com/channel/UCea_vwQ4LqDoj2Dt5PMK0SA

Linkedin: <https://www.linkedin.com/grp/home?gid=5027127>

Instagram: [_i.p.i._](#)

*...rol, eylemin; eylem spontanite ve
yaratıcılığın anahtarıdır...*

Deniz ALTINAY

İÇİNDEKİLER

2015 BASKISINA BİRKAÇ SÖZ	11
ÖNSÖZ.....	13
YENİ BASKIYA ÖNSÖZ	17
GİRİŞ	19
BÖLÜM I	
SPONTANİTE TİYATROSU (Playback Theatre).....	23
SPONTANİTE TİYATROSU VE MORENO.....	27
• Çıkış Felsefesi ve Amaçlar • Stanislavski Metodu ve Playback Tiyatrosu	
TARİHSEL GELİŞİM.....	36
Spontanite Tiyatrosunun Yeniden Yeni İsmiyle Doğuşu	
SPONTANİTE TİYATROSUNUN AYIRICI ÖZELLİKLERİ	39
Spontanite Tiyatrosunda Hikâyeler	
SPONTANİTE TİYATROSUNDA SAHNELEME.....	40
BİÇİMLERİ	
• Akışkan Heykeller • Sahneleme • Koro 1 • Koro 2 • Büyüteç	
• Zıtlıklar • Kuklalar • Tablolanan Hikâyeler • Eylem Şiiri	
• Aktör • Olarak İzleyici	
SPONTANİTE TİYATROSUNDA YÖNETİCİ.....	58
SPONTANİTE TİYATROSUNDA MÜZİK.....	62
SPONTANİTE TİYATROSUNUN UNSURLARI	66
Sahne, Salon, Dekor, Kostüm, Seyirci ve Ritüeller	
SPONTANİTE TİYATROSU AKTÖRÜNÜN EĞİTİMİ	72
SPONTANİTE TİYATROSU VE SAĞALTIM	77
SPONTANİTE GELİŞTİRİLEBİLİR Mİ?.....	80
SPONTANİTE TİYATROSU EĞİTİMLERİNDE	
KULLANILABİLECEK TEKNİKLER	82
SPONTANİTE TİYATROSUNUN OKUL VE ŞİRKET	
EĞİTİMLERİNDE KULLANIMI.....	84
• Şirket Eğitimlerinde Spontanite Tiyatrosu • Yaratıcılık ve Spontanite Eğitimleri • Empati Eğitimleri • Takım Oluşturma Eğitimleri • Spontanite Tiyatrosu İle Değerlendirme • Geribildirim ve Paylaşım	

OKULDA SPONTANİTE TİYATROSU	88
• Öğrenciyi Dinleme ve Anlamada Spontanite Tiyatrosu • Öğretmen Eğitiminde Spontanite Tiyatrosu • Liselerde Playback Tiyatroları ve Yaratıcılık • Türkiye’de Spontanite Tiyatrosu Gösterilerinden Bazı Enstantaneler	

BÖLÜM II

TİYATRODA PSİKODRAMA ve SOSYODRAMA UYGULAMALARI	95
• Psikodramanın Kısa Tanımı ve Felsefesi • Psikodramayı Var eden Unsurlar	

PSİKODRAMA BAŞLIYOR	109
Psikodramanın Aşamaları	

PSİKODRAMADA TEMEL TEKNİKLER.....	116
PSİKODRAMANIN UYGULAMA ALANLARI.....	122

BÖLÜM III

TİYATRO ve SAHNEDE PSİKODRAMA	127
TİYATRODA PSİKODRAMA VE SOSYODRAMANIN KULLANIMI	131
• Sahneleme Sırasında Psikodrama • Sahne ve Kostüm Tasarımında Psikodrama • Sahne - Dekor Tasarımında Psikodrama • Dekor ve kostümü araştırırken Yazarın Anlaşılması • Dekor ve Kostümde Metnin Anlaşılması • Kostüm Tasarımında tüm bu bilgilerin kullanılması ve psikodrama • Işık Tasarımında Psikodrama	

AKTÖRÜN EĞİTİMİNDE PSİKODRAMA VE SOSYODRAMA	147
SOSYODRAMA YOLUYLA OYUN YARATMA	149
KAYNAKÇA.....	152

2015 BASKISINA BİRKAÇ SÖZ

İstanbul Spontanite Tiyatrosu artık olgunluk dönemini yaşamaktadır. Dolayısıyla elinizdeki bu kitap tarihsel bir öneme sahip olmuştur. Ülkemizdeki ilk spontanite tiyatrosu kitabı olan bu yayın ilk spontanite gösteri ekibi ile birlikte ülkemizdeki birçok gelişmeye önyak oldu. Bugün televizyonlarda dahi boy göstermeye başlayan doğaçlama komedi prıgramlarına kadar etkisini gösterdi. Bir disiplinin kendi içindeki farklı alt disiplinlere ilham vermesi ve yeni oluşumları ortaya çıkarması mutluluk vericidir. İstanbul Psikodrama Enstitüsü bünyesinde kurulmuş olan İstanbul Spontanite Tiyatrosu, diğer adı ile İstanbul Playback Theatre, Amerika ve dünyada bu isimle anılmaktadır, her yıl İstanbul'un çeşitli mekânlarında gösterilerini yapmaktadır. Facebook gruplarımızı ve Twitter hesaplarımızı takip ederek gösterilerden haberdar olabilirsiniz. Yaratıcı ve spontan bireyler mutlu bireylerdir, mutluluk sağlığın tanımlarından birisidir. Sağlıklı bireyin mutsuz olması düşünülemez, mutluluk ise her şeyin yolunda gitmesi olarak tanımlanamaz, onun varlığı bireyin yaratıcı ve spontan oluşu ile kendini belli eder. Spontanite tiyatrosu, bu kitapta ayrıntılarını öğrenebileceğiniz üze-

re herkesin daha yaratıcı ve spontan olduğu bir iletişimin kapılarını açmak için var olmuştur. Oyuncular, yönetici ve seyirciler hep birlikte spontan varoluşun içinde yer alırlar. Sistemin kurucusu olan J.L. Moreno'nun grupları, büyük grupları ve toplumu hedefe koyarak bir toplum psikolojisi yaratması sonucu bu yaratıcı tiyatro doğmuştur. Bu hedefe ilerleyen yolda psikodrama kadar spontanite tiyatrosu da büyük rol oynamıştır. Psikodrama ve spontanite tiyatrosu farklı oluşumlardır. Okuyucu psikodrama için “Psikodrama Elkitabına” (Deniz Altınay) başvurabilir. Kitabı okurken yaratıcı fikirler geliştirmeniz ve bizleri sahnede izlemeniz dileğiyle.

Deniz ALTINAY

Temmuz 2015

ÖNSÖZ

Uzun yıllar süren Psikodrama, Grup Psikoterapisi ve Sosyometri serüvenimin önemli bir adımı olan İstanbul Spontanite Tiyatrosu'nu 1999 yılında kurdum. Bu oluşum, bir yılı aşkın bir süredir çalışmalarını yürüttü ve otuz kadar meraklı üyeden bugün 8 kişilik iki ayrı ekip gösterilerini sunma aşamasına geldi. Hemen hemen paralel giden bir süreç içinde de elinizdeki bu playback tiyatrosu başucu kitabını yazdım. Toplumdaki tüm konserve (önceden belirlenmiş) oluşumlara, kişilere, kurumlara ve geleneksel tiyatroya karşı bir alternatif karşı duruş içinde olan playback tiyatrosu, ki daha önceden Moreno tarafından spontanite tiyatrosu olarak adlandırılmıştır, yaratıcılığın kapılarını herkes için (oyuncu, seyirci, yönetmen) aralamakta ve bireylerin gerçek ihtiyacı olan “karşılaşmalar”ı sağlamaktadır; kendimizle ve başkaları ile karşılaşmaları... Kişilerin yaratıcı olmaları gerçekte her anlarını yaratmaları ile ilgilidir ve bu yaşama cesaretidir. Yaşamın sahnesi olan spontanite sahnesinde her şey gerçektir ve bu, psikodramanın kaynağını oluşturan en önemli unsurdur. Spontanite tiyatrosu daha sonraları terapötik tiyatroya

dönüşmüş ve psikodrama grup psikoterapisi buradan doğmuştur.

Biz spontanite sahnesinde, bir başka deyişle yaratıcılığın sahnesinde her şeyi gerçek kılabiliriz; bu psikodrama grup psikoterapisi sahnesi için de geçerlidir, bununla ilgili küçük bir anekdotumu anlatmak isterim: Birçok farklı terapist tarafından eğitilmeme rağmen diplomamı J.L. Moreno'dan aldım. Bu olay, 2000 yılının Ağustos ayında Antalya'da gerçekleşti. Bazıları tarihsel bir terslik hissedebilirler. 1889 yılında doğan, 1974 yılında ölen ve psikodrama grup psikoterapisi ve sosyometrinin kurucusu olan J.L. Moreno, nasıl olur da 2000 yılında diploma verebilir? Sahnede durmakta olan Zerka Moreno (eşi), konuşmasına şöyle başladı: "Ben J.L. Moreno ve bu seçkin topluluğa hitap etmekten son derece mutluyum... Psikodrama Grup Psikoterapisi ve Sosyometri diplomasını Deniz Altınay'a veriyorum." O gün J.L. Moreno'nun elinden aldığım diploma -ki aldığım en değerli diplomadır- psikodrama sahnesinde ve yine onun tanımladığı *artık gerçeklik* (surplus reality) kavramının içinde gerçekleşti. Eşinin rolüne geçmiş olan Zerka Moreno, sahnede her şeyin gerçek olduğunun bir kanıtıydı. Spontanite tiyatrosunun sahnesinin kendisi dahi bir yeni gerçekliğin, yani artık gerçekliğin görüntüsüdür. İstedığımız her durumu, sahip olmadığımız şeyleri orada yaratırız ve her şey yeniden yeni bir gerçeklik içinde var olur.

Moreno, spontanite tiyatrosunun sahnesinde insan hayatındaki tüm seçimlerin ve bu seçimlerin tüm sonuçlarının tekrar var edilebileceğini, tekrar sahnelenebileceğini söylemektedir. Spontanite tiyatrosu, seyircilerinin öykülerini, duygularını, çatışmalarını oynar ve her oyun, her sahneleme ve her duygu yalnızca bir kez yaratılabilir, oynanabilir. Sanatta yaratıcı an, sanat ürününün yaratılma anıdır. Sonrası

yalnızca bir tekrar olabilir ve de insanlığın karşısında aşılama-
mayan duvarlar olarak durur. Beethoven'ın senfonileri, Van
Gogh'un resimleri birer put haline gelmiştir. Sanat yapıtları-
nın büyüklüğü altında ezilen kitleler, onları yalnızca hay-
ranlıkla izlerler. Gerçekte yaratıcılık, sanatçılara mahsus de-
ğildir. Tüm sanat ürünlerinin bu yapısı ve konuldukları yer,
insanlığın genel yanılığının sonucudur. Bu ise yaratıcılığın
eksik yorumlanması ve tanımlanmasıdır. Psikodramanın
“an” felsefesinde, bireyin her anını yaratması sorumluluğu-
nu taşıdığı gerçeği vurgulanır ve bunu yaratamayan bireyle-
rin yaşadığı acıya dikkat çekilir. Birey, kendini ve yaşamını
yaratmak sorumluluğundadır. Bunun yeniden kazanıldığı
yerlerden bir tanesi de spontanite tiyatrosunun sahnesidir.
Her izleyici, öyküsünü anlatmakta ve izlemektedir, hatta
daha ileri giderek sahnede oyuncu olarak yer alabilmektedir.
Bu devrimci tiyatro, geleneksel tiyatroyla taban tabana zıttır
ve ondaki sağlıksız hücreleri yok etmeyi hedeflemiştir. Artık
hem öykü, hem oyuncu, hem seyirci, yönetmen ya da yazar
kadar yaratıcı olabilecektir

Bu kitapta spontanitenin felsefesini, önemini, tanımını
ve yeniden kazanılmasının yollarını bulacaksınız.

Keyifli okumalar dilerim.

Deniz ALTINAY

Eylül 2000

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

Kitap uzun bir aradan sonra üçüncü kez basılıyor. Bu geçen süre içinde çok zengin deneyimler kazanan İstanbul Playback Tiyatrosu birçok ilke daha imza attı. Sayısız gösteri sunan ekip kendi sahnesi ve İstanbul'daki özel sahneler dışında Şehir tiyatroları Kadıköy Haldun Taner Sahnesi'ndeki gösterisiyle Şehir Tiyatroları Gençlik Festivaline katıldı. Afife Jale Tiyatrosu'nda 3 yıl düzenli gösteriler yaptı. Festivalde tamamıyla dolu olan salonda 400'den fazla izleyici ile birlikte belki de dünyadaki en fazla sayıda yapılmış gösteriyi gerçekleştirdi. Playback gösterileri en fazla 100 izleyici ile gerçekleştirilebilir. Hatta bu sayının dahi çok olduğu düşünülebilir. Playback Tiyatrosu ve teknikleri yadmi ile bir banka ve bir sigorta grubuna verdiğimiz eğitimlerde ilkler arasında yer aldı. Yüzlerce kişiye aynı anda çeşitli konularda eğitim verilmesi olanağını sunan playback tiyatrosu disiplini gerçekten de bu anlamda başarılı sonuçlar aldı. Oyuncular -ki aynı zaman da birçoğu psikodramatisttir- deneyimlerini geliştirerek benim kriterlerime göre uluslararası düzeyde var olabilecek bir gösteri ve uygulama grubu haline geldi. Tüm

bunlar bu kitabın çeşitli ekler ile yeniden basılmasını gündeme getirdi. Deneyimlerimiz, playback tiyatrosunun eğitimlerde kullanımı dekor ve kostüm tasarımında psikodramanın kullanılması sahnelemede yeni teknikler gibi konular kitapta yerini aldı. Tiyatroda psikodrama uygulamaları alanında bir yenilik olarak kostüm ve dekor-mekân tasarımında psikodramanın kullanılması konulu bir tez, benim de danışmanlığım ışığında Mimar Sinan Üniversitesinde tamamlandı. Şu sıralar İstanbul Uluslararası Tiyatro Festivali'ne hazırlanan bir oyunun danışmanlığını ve hazırlıklarını yürütmekteyken bu çalışmaların ne derece gelişmiş olduğunu görmek beni gururlandırıyor.

İyi niyet, cesaret ve hassas çalışma gerçekçilik ile birleştiği an istediğiniz meyveleri toplamanız hiç de zor olmayacaktır. Bu inanç ile playback tiyatrosu, eski seyircileri ile birlikteliği sürdürmeyi ve yeni seyircilerini aramayı devam ettirecektir.

**Sevgilerimle,
Deniz ALTINAY
Nisan 2004**

GİRİŞ

Psikodramanın doğuşu yirminci yüzyılın başlarına rastlar. Moreno, yeni bir yaşam felsefesinin arayışlarına ilişkin ipuçlarını spontanite tiyatrosunun gelişim sürecinde vermiştir ve bu ipuçları, devrim niteliğindeki kavramlarının habercisi olmuştur. Bu gelişmelerin, toplumun yaşamı tartıştığı en önemli ortamlardan birisi olan tiyatrodaki ortaya çıkması doğal karşılanmalıdır. Tiyatro, yalnızca yaşamın sahnelendiği bir ortam olmakla kalmaz, insan için önemli gereksinimler olan “yaşamı sorgulama”, “kendini bulma” ve “yaratıcılığını ortaya koyma” biçimi olarak “sanat yapma” anlamlarını da içinde barındırır. Moreno, bu son derece önemli sanat olayını, barındırdığı bunca özellik nedeniyle seçmiş olsa gerektir. Onun hastaları ve çocuklarla kurduğu tüm ilişkilerin içinde eylem ve doğal ortamlar vardır. Bu onun kişiliğinin ve yaşamın ayrılmaz bir parçası olan eyleme inancının bir sonucudur.

Yaşamda alınabilecek tüm roller, tiyatro sahnesinde, dolayısıyla spontanite tiyatrosunun sahnesinde de yer alabilir. Bu ise bize her şeyi yeniden izleme, anlama ve zaman za-

man değiştirme olanağını sunar. Sahne bazen bir şifa alanı haline gelir. Olan bitene dışarıdan bakma ihtiyacı, yalnızca akıl yolu ile ulaştığımız bir doğru olmaktan daha fazlasını içerir ve insanın rol gelişimleri sürecinde ulaşması beklenen en st aşama olan transendent (aşkın roller) rollerin bir gerekliliği olarak var olur. Transendent roller, bireyin sürekli olarak içinde kalmadığı, ama kısa sürelerle deneyimleyerek kendine dışarıdan baktığı, yaşamın anlamını, varoluşu, zamanı sorguladığı ve cevaplar bulduğu rollerdir. Bu rollerde sürekli ya da uzun süreli kalanlar peygamberler, ermişler olabilir ancak. İnsanı gelişkin canlılar sınıfına sokan ve belki de hayvanlardan ayıran, farklı kılan olgulardan birisi ve belkide en önemlisi budur. İşte tiyatro, transendent rollerin alınmasını kolaylaştırıcı ve artırıcı bir rol oynar. Tiyatro ve spontanite tiyatrosu (playback theatre), özellikle inançlar ve değerler sistemini etkilemesi ile ilgili incelenmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkar.

Bu kitapta, temel olarak playback tiyatrosu (spontanite tiyatrosu) ve devamında da psikodrama ile tiyatro ilişkileri gözden geçirilecektir. Kitabın bir bölümünde psikodrama grup psikoterapisine uzak olan okuyucular düşünülerek psikodrama grup psikoterapisi ve sosyometri disipliniyle ilgili önemli ve zet bölümler eklenmiştir. Sanatsal yaratıcılığın gerçek varoluş anına odaklanan spontanite tiyatrosu, oyunun yaratıldığı ana bakar ve onu sahnede gerçekleştirir. Aslolan yaratı anıdır ve tiyatrodada bu yalnızca yazara ve yönetmene ait gibi gözükmektedir. Oyuncu ise karakteri çıkarırken yaratıcılıktan faydalanır. Sonra sahnede bitmiş bir oyun izlemeye başlarız, her gece fotokopiler çoğaltılır. Oyuncular zaman içinde oyunu oynamaktan sıkılırlar ya da memuriyetlerine kanıksamışçasına devam ederler. İşte tam bu noktada spontanite tiyatrosunun farklılıklarından biri ortaya çıkar ve yaratım anı, öyküyü anlatan (yazar), oyuncu, yönetici ve seyirci ile birlikte paylaşılır ve doğal olarak yalnızca bir

kez yaratılır, birlikte yaratılır ve yaşanır. Bu oluşumda herkes yaratımdan payını almış olur. Moreno'nun sözünü ettiği konserve roller (tiyatro rolleri), spontanite tiyatrosunda bulunmaz. Geleneksel tiyatrodaki yazılmış roller, sınırları belli ve yaratıcılığı gerçek anlamda taşımayan konserve rollerdir. Aktör, sahne düzeni içinde ancak bir aksilik olması durumunda spontan bir davranış gösterir. Sorun çözen yaratıcı bir eylemde bulunmak zorunda değildir. İşini yapan bir memurdur. Peki öyleyse, bunun oyuncu için çekiciliği nedir? Seyircinin varlığı, seyredilme ve cesurca sahnede rol alma mı? Ama yaratıcılığın sorumluluğunu almadan... Sahnede olan bitenden ve yaratıcılıktan yazar ve yönetmen sorumludur, oyuncu ise performanstan sorumlu kişidir. Spontanite tiyatrosunda yaratıcılıktan ve olan bitenden herkes yani yönetici, oyuncular, izleyiciler ve hikâyeyi anlatan sorumludur. Gerçek yaratıcılık sorumluluk almakla olanaklıdır ve yaratma cesareti kavramı buradan doğmuştur. Cesaret bizi sağlıklı olana ve yaratıcılığa, bir başka deyişle ilerlemeye iterken, kaygı sağlıksız olana, kalıp davranışlara ve gerilemeye neden olur. Bu ruhsal patolojilerin temelinde de yatan gerçektir. Spontanite tiyatrosu cesaretin tiyatrosudur ve spontanite tiyatrosunda rol alan oyuncu, yönetmen ve hatta seyirciler hazırlıksız olma durumunu yaşamayı peşin peşin kabul etmiş oyunculardır. Hikâyeyi anlatan, oyuncular, müzisyen ve yönetici, yalnızca bir defa yaratılan bir oyunda aynı derecede sorumluluk alırlar. Oyun bir kez daha tekrar edilmez ve akıp gider; bu tıpkı yaşamda olması gerektiği gibidir. Tarihi değiştiren kişiler, arkalarına bakmayan ya da geçmişe saplanmayan kişilerdir. Bu, onların cesaretlerinin ve bu cesaretin sağladığı spontanitelerinin ve yaratıcılıklarının kanıtıdır.

Her şey yaşanır ve biter, bitişler ise yeni başlangıçların habercisidir. Bitmeyen işleri olanlar yeni başlangıçlar yapmakta zorlanırlar.

BÖLÜM I

SPONTANİTE TİYATROSU
(Playback Theatre)

Tiyatro sanatı, toplumların tarihi içinde yönetimden eğitime, eğlenceden dinsel oluşumlara kadar son derece farklı ve geniş bir yelpaze içinde varlık göstermiş ve toplumları etkilemiştir. Tiyatronun bir tartışma ortamı olma özelliği, tiyatro profesyonelleri tarafından çoğunlukla göz ardı edilmiştir. Bu ihmalin çeşitli nedenleri olabilir. Sanat ile yalnızca sanat için uğraşmak fikri, yabancılaşma nedenlerinden birisidir ve sanatçı, yenilik ve özgünlük hastalığına tutulmuştur. Bu tutum zaman zaman yabancılaşmaya hizmet etmesinin yanı sıra amaçladığı yaratıcılığın da ortaya çıkmasını engellemiştir. Tiyatro sanatındaki tüm yenilikler yaratıcılığa hizmet etseler de temel yapıyı çoğunlukla korumuşlardır. Sanatı yalnızca toplum ve ona verilecek mesaj için yapma yaklaşımı ise sanatı bir anlamda kurumsallaşmaya ve kısırlaşmaya götürmektedir. Bu ciddi anlamda kârdan zarar etmektir. Tiyatronun gücünü daha aza indirmek anlamına gelmektedir. Bu, gün yeni tiyatro olarak adlandırabileceğimiz birçok gösteri artık kalıpların dışına çıkmaktadır; gerçek mekânlarda sahnelenen oyunlar, seyircinin performansına daha yakın olması ve sürpizlerle karşılaşması bunlara örnek verilebilir. Yine de bu gelişmeler temel yapı içindeki izleyici, yaratan ve oynayan ilişkisini değiştiremez.

Müzik dahil tüm sanatlarda görsellik vardır ve bu, insa-

noğlunun derinlerde hep beslediği arkaik izleme, gözetleme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Başka türlü yaşama hazırlık yapılamaz. Hazırlıksız kişi yaşam anksiyetesiyle baş etmekte çok zorlanır. Çocukların oyunlarında son derece çeşitli durumlara hazırlık yaptıklarına tanık oluruz. Onlar, kaygı duydukları, önemsedikleri durumları oyunlarında tekrar ederler ve hayatlarındaki ilk tek kişilik oyunlarını sergilerler. İzlenme kaygıları yoktur ve bunu yalnızca kendileri için yaparlar, bundan utanç duymazlar. Daha sonraki yaşamlarında, uygar toplum, kendi kendine konuşan ve bedeni ile bu eyleme devam eden bireyleri ayıplar ve bu nedenle bunu saklayan yetişkinler olmaya başlarız. Kontrol, uygarlığın çok sevdiği ve istediği, ama yaratıcılığı, spontanlığı engelleyen ve dolayısıyla ruh sağlığını bozan bir mit olarak ortaya çıkar. Bu nedenle yetişkinlerin sanata, bir başka deyişle hep bir sahneye ihtiyaçları olmuştur. Uygarlığın engellediği her tür çılgınlığı sahnede, beyazperdede, romanlarda izlemek, okumak bizim pasif bir konumda bu engellenmişliğe karşı isyan duygusunu yaşamamıza ve tatmin hissetmemize yardım eder. Daha sonra sözünü edeceğim psikodrama sahnesi de ihtiyacımız olanı bize geri veren olgulardan birisi ve belki de en özeldir.

Çocuklukta kaybettiklerimizi bu sahnelerde ararız. Böylece yeni bir tartışma ortamına sahip oluruz. Bu ortamı anlamak sanıldığı kadar kolay değildir, üstelik tüm unsurlarını ve fonksiyonlarını bilmek gerekliliği vardır. Bu unsurlar daha sonra detaylarıyla tartışılacaktır. Şu an yapmamız gereken şey ise spontanite tiyatrosunun (playback theatre) sahnesinin bizi nerelere götürebileceğini anlamak ve geleneksel ile modern tiyatrodan -ki burada modern deyimini ile tiyatro sanatındaki tüm yeni akımlar kastedilmektedir- ayrıldığı kavramsal noktaları belirlemektir.

SPONTANİTE TİYATROSU VE MORENO

Çıkış Felsefesi ve Amaçlar

Moreno'nun bu yüzyılın başında Viyana bahçelerinde çocuklara anlatmaya başladığı spontan hikâyeler, daha sonra çocukların hikâyelere katılmaları, bu hikâyelere yeni sonlar yazmaya, yeni hikâyeler üretmeye, daha sonraları da bu hikâyeleri oynamaya başlamaları ve seçimler yapmaları, bu seçimler yolu ile rol almaları belki de spontanite tiyatrosunun doğmasına sebep olan ilk gelişmelerdi. Moreno'nun tüm bir yaşamı ele almayı hedefleyen dünya görüşü içinde geliştirdiği tüm düşünceler ve uygulamalar geniş kitleleri hedef olarak seçmesine ve spontanite tiyatrosunun doğmasına zemin hazırlamış bir diğer sebeptir. Bu gelişim, daha sonraları tedavi sahnesinin, yani şimdilerde psikodrama olarak adlandırılan olgunun gelişmesine kaynaklık etmiştir. Spontanite tiyatrosunun felsefesini tartışmaya başlamadan önce Moreno'nun "an" felsefesinden ve bu felsefenin öneminden bahsetmek gerekmektedir. "An" felsefesi yaratıcılığın felsefesidir. Geçmişten bağımsız olmayan ve geleceği de göz ardı etmeyen bir felsefedir bu ve bireyin yaşamdaki en temel ihtiyacına, belki de daha doğru söylemek gerekirse yaşamdaki amacına işaret etmektedir, bu ise "yaratıcılık"tır.

Moreno, “Spontanite Tiyatrosu” adlı kitabını ilk kez 1947 yılında yayınladı. 1921 ile 1923 yılları arasında Viyana’da ortaya çıkan “Spontanite Tiyatrosu”nun amaçları Moreno tarafından şöyle maddeleştirilmiştir:

- Oyun yazımının ve yazılmış oyunların elimine edilmesi,
- “Herkes katılımcı, herkes aktör” felsefesini yaymak ve izleyenlerin de katıldığı tiyatroyu yaratmak,
- Aktörlerin ve izleyicilerin şimdi yalnızca yaratıcılar olması gerekliliği; oyun, eylem, kelimeler, temalar, karşılaşmalar ve çatışma çözümlerinin, yani her şeyin emprovize olması,
- Eski sahnenin yok oluşu ve onun yerini açık sahnenin, tüm evrenin sahnelerinin, yaşamın sahnelerinin ve yaşamın kendisinin alması.

Bunlar Moreno’ya yakışan büyüklükte hedeflerdi ve doğal olarak aynı büyüklükte dirençlerle karşılanmıştır. Bu dirençler, çeşitli zamanlarda Avrupa’da ve Amerika’da ortaya çıkmıştır. Zamanın beraberinde getirdiği radikal, devrimci yenilikler ve Moreno’nun uzlaşmaz kişiliği, bu dirençlerin doğmasında rol oynamıştır. Ancak tarih onu haklı çıkarmıştır. Bugün devrimci ruhlu olduğu kadar görünenin ötesine inanan, tesadüf masalları ile kendini avutmayan ve nedenselliğe inansa da bilimin kısırlığının pençesine düşmeyen, yaratıcı, spontan yüzlerce psikodramatist, dünyanın dört bir köşesinde onun bayrağını taşımaktadır.

Moreno, uygulamaları içinde ilk kez “yaşayan gazete”yi sunmuştur. Bu bir Rus geleneğidir ve okunan gazeteden farklı olarak bir sunum değil, yaşamın kendisinin canlandırılmasıdır. Güncel olan sahnelenir. Moreno daha sonra-

ları terapötik tiyatroyu gündeme getirmiştir. Eski sahnedeki mükemmeliyetçiliğin ve estetiğin yerini mükemmel olmayan, düzensiz, anormal ve hasta olan almıştır. Kabul, hoşgörü ve her şeyin açıkça ve özgürce konuşulması bu sahnede önem kazanmıştır.

Aktörlerin yardımcı oyunculara dönüştüğü “katarsisin tiyatrosu”nun doğuşu böyle olmuştur. Bu bir “happening”dir (olmaca’dır) ama bu olgunun sessiz tarafına benzemez. Teması, daha çok bireyin, grubun ve toplumun ilişkileri olan yaratıcı tiyatronun, tedavinin sahnesi ve psikodramadır.

1910’ların Viyana’sında yaşanan üç materyalizmden söz eden Moreno, bu ideolojilerin nelere sebep olduğunu gören değerlendiren ve yarattıkları olumsuzlukları vurgulayan ender kişilerden birisidir. Moreno bunları şöyle özetlemektedir:

- Marx’ın ekonomik materyalizmi (“kitlelerin dikkatini artı değere ve üretim ilişkilerine çekmiştir”),
- Freud’un psikolojik materyalizmi, (“kitlelerin dikkatini bilinçdışına ve bilimin dar penceresine yöneltmiştir”),
- Buharlı geminin, uçağın ve atom bombasının teknolojik materyalizmi (“bireyin teknolojik gelişmeler içinde kaybolmaya başlamasına neden olmuştur”).

Bu üç materyalizmin birbirlerine zıt yönleri bulunsa da son derece tehlikeli bir ortak paydada buluşmaktaydılar. Bu ortak payda, yaratıcı benliğe ve spontanlığa karşı derin korkuları ve saygısızlıklarıdır. Bu ortak payda, toplumsal kültürün de ortak paydasıdır. Bu kültür içinde doğan birey, var olan spontanitesini ve yaratıcılığını yavaş yavaş kaybeder. Çocuk, anne ile iletişimde “birlikte olma”, “birlikte hissetme” ve

“birlikte yapma” deneyimlerini yaşar. Anne, toplumsal kültüre hizmet eder ve eğitim başlar; bu dönem çoğunlukla sağlıklı olarak geçirilemez. Cesaret, bizi ilerlemeye ve sağlıklı olmaya iter, kaygı ise gerilemeye ve sağlıksızlığa yönlendirir. Yaratıcılığın düşmanı olan korku, tüm toplum tarafından bireye aşılır. Bu birlikteliklerden mahrum olma korkusu minik yüreklere salınır. Bebek yalnız kalmama uğruna cesaretinden fedakârlık yapmaya başlar. Bu noktada hiç kimse çocukları suçlayamasa da annelerin hizmet ettiği toplumu suçlamak olasıdır. İcinizden yükselen itirazları duyar gibiyim. Tabii ki anneler bu eğitimi iyi niyetli olarak yaparlar, tabii ki anneler onları tehlikelerden korumak için engeller ama bunun bir bedeli vardır ve bu bedeli çocuklar daha sonraları bir yaşam boyu ödeyeceklerdir. Eğer anne yaratıcı ise ve bu eğitimde nerede duracağını keşfedebilirse sorunsuz bir gelişim döneminden söz edilebilir ve cesareti kırılmamış bireyler büyür. Her zaman bu kadar şanslı olmayan bireyler acı çekerler. İşte bu noktada yeniden spontaniteyi ortaya çıkarma işlevini spontanite tiyatrosu ve geniş anlamı ile yaşamın sahnesi psikodrama grup psikoterapisi üstlenir. Spontan olan, “o an” yaratılan ve izleyenlerin öykülerinin oynandığı tiyatro, spontanite tiyatrosu, spontanitenin yeniden kazanılmasına kapı açar ve herkesi yaratıcı kılar. Oyuncu, bu tiyatrodaki memur kimliğinden kurtulmayı başarır ve gerçekten yaratıcı sanatçı kimliğine bürünebilir. Estetik, yaratıdan sonra gelir.

Elbette tiyatro dünyası tüm bu gereksinimlerden habersiz değildi ama çıkış yolunu da bulamıyordu. Moreno'ya göre modern devrimci tiyatro, gelişimini, Avrupa'da olduğu kadar Amerika'da da spontanite tiyatrosunun yönünde gerçekleştirmiş ama eski ve dogmatik sınırların üstesinden gelememiştir. Moreno 1940'lı yıllarda Amerika'da The Living Theatre (Ya-

şayan Tiyatro) ve The Open Theatre (Açık Tiyatro) oluşumlarının konservatif drama ile hâlâ bağlı olduğunu söylemiştir. Belki bu tiyatroların eski anlamda bir metinleri yoktu, fakat oyuncuların yaklaşımları improvize de olsa yavaş yavaş organize bir oyuna ulaşıyordu. Topluluğun hedefi küçük farklılıklar gösteren bir tiyatro parçası yaratmaya yöneliyordu. Bu oluşumlar birçok şeyi spontanite tiyatrosundan almış olsalar bile, eski form tiyatro hâlâ kendini gösteriyordu; metin kaldırılmıştı, izleyicilerin katılımı sağlanmıştı, terapötik motivasyonlar vardı, aktörlere daha büyük bir özgürlük alanı verilmişti, kostüm kullanımı ve vücut dili çıplak oyun oynamaya varana kadar özgürleşmişti, ama gösterisi yapılan her şey, diyaloglardan seksüel ilişkiye kadar dikkatlice çalışılmış ve denenmişti. İşte bu noktada spontanite tiyatrosunun gerçek yeniliğinden yoksun kalıyordu; sahnede yaratma anından.

Modern psikodrama, her zaman yeni, taze ve hiçbir zaman kendini tekrar etmeyen bir yapıdadır. Bunun bir parçası olan ve belki de temel taşlarından birisi konumundaki spontanite tiyatrosu da aynı yapıyı bünyesinde barındırır. Bu, gerçek katarsisin tiyatrosudur.

Spontanite tiyatrosu, Moreno'nun "idee fixe"ten uzaklaşma becerisinin bir ürünüdür. "Idee fixe" yaratıcılığın katilidir ve bu anlamı ile Moreno'nun yaratıcılığının temel taşını bu olguya karşı çıkmak oluşturmuştur. "Idee fixe"e karşı oluş, onun yaratıcılığının rehberidir. Bu, konserve olana karşı çıkıştır.

Moreno'ya göre benliğin (self) anlamı ve locus'u spontanitedir. Spontanitenin kendisi ise doğanın yasaları ve yaratıcılığın matriksidir. Bu ilk bakışta karışık gelebilir, ama herkes benliğin bireyin organizması ile aynı şey olmadığı konusunda hemfikirdir. O halde benlik farklı bir tanıma ihtiyaç gösterir ve bu tanım yaşamın temel enerjisini veren olguları

içermelidir; yaratıcılık ve spontanite. Her bireyin doğuştan getirdiği bir özellik olan spontanite, ikincil bir dürtü ya da içgüdü değildir. Benlik, bir nehre benzer; spontaniteden doğar fakat onu besleyen yan kollardan aldıklarını da beraberinde taşır. İşte spontanite tiyatrosu, benliğin geliştirildiği, kaynaklarının açıldığı sahnenin ta kendisidir; yaşamın sahnesidir.

Moreno'nun spontanite tiyatrosu izleyicilerin tiyatrosudur, onların katılımcı olduğu bir tiyatrodur. Bu ise izleyicilerin yönetici olduğu bir sahneyi üretir ve izleyicilerin yaşamları, anları, duyguları, dramaları canlandırılır. Bu tiyatro, "meta tiyatro" olarak adlandırılan oluşumun bir parçasıdır.

Yaratıcı eylemin üç karakteristiği vardır. Bunlardan birincisi spontanitedir; ikincisi, beklenmeyen sürpriz duygusudur; üçüncüsü ise gerçek olmayandır ve görünen gerçeklikten hareketle ortaya çıkar. Yaratıcı oyun içinde dramaturji, yerini creaturjiye bırakır. Bu devrimci görüş tiyatronun temel sorununa kökten bir değişim getirir, böylece tiyatrodaki yaratı ve yaratıcılığın kendisi merkeze oturur ve bu yaşam içinde olması gerekene bir ayna tutar.

Stanislavski Metodu ve Spontanite Tiyatrosu

Moreno felsefesini anlamak ve tiyatro onun getirdiği yeniliği ve devrimi ayırt etmek için bu yöntemin Stanislavski yöntemi ile karşılaştırılması ve farklılıklarının anlaşılması gereklidir. Bu, Moreno'nun da önemle üzerinde durduğu bir konudur. Bu farklılıkların anlaşılması spontanite tiyatrosundaki gerçek farklılığın ortaya çıkması ve tiyatro oyuncusunun ulaşması gereken yaratıcılığın tanımlanması açısından önemlidir.

Moreno'ya göre, spontanite tiyatrosunun Stanislavski metodu olarak adlandırılan yöntemle bir ilişkisi yoktur.

Bu metotta spontanite, büyük Romeo'yu ya da Kral Lear'ı canlandırabilmek için kullanılan bir kültürel konserve ve sistematik olarak aktörün eğitiminde kullanılır. Stanislavski'nin spontanite faktörünün işlevi, duygularla yüklü hatıraları yeniden canlandırmayla sınırlandırılmıştır. Şu an yerine geçmişin canlandırılması ile uğraşılır. Fakat psikodramada spontanite "an"a odaklanma ile ilgilidir. Duygularla yüklü anılarla uğraşma meselesi, Stanislavski'yi daha çok Freud'a yakınlaştırır, çünkü Freud da hastalarını, geçmiş ile ilgili olarak spontan olmaya yönlendirmiştir. Stanislavski'nin amacı, büyük eserlerin dinamik ve mükemmel olarak sergilenebilmesi için gerekli olanı sağlamaktır. Aktörleri klişelerden uzaklaştırmak ister ve önlerindeki amaca göre olabildiğince özgür ve yaratıcı olmalarını hedefler. Yapılan ise aktörlerin iki farklı boyutta ısıtılmasıdır; birisi son derece spontan ve regresif bir ısınma ki bu aktörlerin geçmişi ile ilgilidir, diğeri ise yazılmış karakterin oynanmasına ısınmadır ki bu da konserve konserve. Bu ise çelişkiyi içinde barındırır. Spontanite tiyatrosunda, spontan drama ile katı konserve drama arasındaki ikilem ortadan kaldırılmıştır. Aktörlerin gerçek anlamda klişelerden kurtulmaları ve bilinçli bir spontanite eğitimine girmelerinin yolu, psikodrama ve onun spontanite tiyatrosudur. Bir aktöre kendisindeki tüm spontaniteyi ortaya çıkarmasına bir kez izin verdiğimiz zaman, onun özel yaşamı, kişisel problemleri, çatışmaları, savunmaları ve rüyaları ortaya çıkacaktır, bu ise arınmanın kendisidir. Aktörler ancak bu yolla kendi yaratıcılıklarının sınırlarına ulaşabilirler ve spontanitelerini kullanarak bunu sergileyebilirler. Tiyatroda ve geleneksel tiyatrodaki konserve konserve bütünüyle kurtulmanın etkin bir yolu yoktur, sebebi ise tiyatronun yaratılmış bir metin üstünden oynanması ve yönetmenin yarattığını tekrar etmek durumunda kalan aktörlerin üretime sahne-

lemeden sonra bir daha katılamamalarıdır. Aktörler, bitmiş bir şeyi sergileyen memurlar durumuna her zaman düşmek zorunda kalacaklardır.

Spontanite tiyatrosu, yeni olanın, taze olanın ve tekrar edilemeyen tiyatrosudur. Bu ise tiyatro ile oldukça zıt bir temel oluşturmaktadır. Moreno'nun bize miras bıraktığı spontanite tiyatrosunun felsefesini ve amaçlarını tartışırken şunu söylemek gerekir; bu alandaki gelişmeler çok fazladır ama gelinen nokta yeterli değildir ve daha da ileri gidilmesi, geliştirilmesi gerekmektedir. Yapılması gerekenleri özetlersek:

- Spontanite tiyatrosu daha geniş kitlelere ulaşmalıdır.
- Spontanite tiyatrosunun içinde doğan ve geleneksel tiyatroya aktarılabilir olan uygulamalar geliştirilmelidir.
- Spontanite tiyatrosu yeni tekniklerle beslenmeli ve izleyicisiyle daha etkin bir yapıda buluşmalıdır.

Bunlar, dünyada çok sayıdaki, “Playback Tiyatro”nun üzerinde çalıştığı ve sürekli olarak yenilik yaptığı alanlardır. Avrupa’da, Amerika’da, hatta Japonya’da gösterilerini sürdürmekte olan birçok spontanite tiyatrosu grubu geniş kitlelere ulaşmakta, seyircilerin öykülerini daha etkin ve daha terapötik olarak oynamanın yollarını aramaktadırlar. Bu arayışlar her geçen gün yeni tekniklerin ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır. Örneğin Amerika’da bir grup “koro” adını verdikleri yeni bir tekniği geliştirmişlerdir. Bu teknik seyircilerin çok uzun öykülerinin oynanmasında son derece yardımcı ve etkili bir tekniktir. İngiliz playback oyuncularını ise bu tekniği değiştirerek farklı bir yapı oluşturmuşlardır. Bu tekniklerin detaylarından ileride bahsedilirken çeşitli gösterilerden de ör-

nekler verilecektir. Bu örnekler içinde yukarıda sözü edilen ve spontanite tiyatrosunun felsefesini oluşturan ana temaların ne derece önemli olduğu kolaylıkla anlaşılacaktır. Birçok fiozof kendi düşüncelerini kendisi hayata geçirmemiştir. Bu filozofların toplum üzerindeki etkileri çoğunlukla dolaylı yoldan olmuştur. Takipçileri ya da başka alanlarda olup bu felsefecilerden etkilenenler toplumsal değışikliklere yol açmışlardır. Moreno ise belki de bu konuda en farklı filozoflardan birisidir. Kendi düşüncelerini kendi yarattığı müdahale biçimleri ile hayata geçirmiş ve onları yaşanılır kılmıştır. Bu değışimi sağlayan farklılığıdır.